

3

Sosiaalityö yhteisöllisen osallisuuden, kuulumisen tunteen ja solidaarisuuden edistäjänä

Riikka Korkiamäki & Tiina Määttä

Osallisuus ymmärretään ja määritellään sosiaalityön keskusteluissa monin tavoin. Tavanomaisin niistä lienee osallisuuden ymmärtäminen mahdollisuutena vaikuttaa. Tällöin osallisuutena pidetään sitä, että ihmisillä on mahdollisuus osallistua itseään ja ympäristöään koskevaan päätöksentekoon sekä kyky ja tilaisuuksia tulla kuulluiksi. (Kennan, Brady & Forkan 2018; myös Alin, Leinonen, Kaittila, Vornanen, Kraav & Anis; Mänttari-van der Kuip, Ylistö & Vainikka sekä Tiitinen & Logren tässä teoksessa). Lisäksi osallisuutta sosiaalityön näkökulmasta on, että ihmiset ovat osa yhteiskuntaa: he ovat kansalaisia, joilla on oikeus sosiaaliseen tukeen ja palveluihin, sekä ihmisinä yhdenvertaisia toisten ihmisten kanssa taustastaan, elämäntilanteestaan tai yhteiskunnallisesta tai kulttuurisesta asemastaan riippumatta (Nothdurfter 2016; myös Vasara, Van Aerschot & Sihto sekä Ylistö, Juutinen, Pirskanen, Tammelin & Välimäki tässä teoksessa).

Tämän luvun lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan osallisuudessa ei ole kyse vain yksilön hyvinvoinnista vaan myös muihin yhteisön jäseniin kohdistuvasta välittämisestä (Gothóni ym. 2016). Näin osallisuuden käsite liittyy kysymykseen kuulumisen kokemuksesta (*belonging*) sekä solidaarisuuden kokemisesta ja käytännöistä. Tässä luvussa tarkastelemmekin osallisuutta ihmisten kokemuksena ihmisiin ja ympäristöihin liittymisestä. Tällainen *humaani osallisuus*, kokemus jaetusta elämämaailmasta muiden ihmisten kanssa, on nähdäksemme edellytys sille, että ihmiset voivat motivoitua osallistumaan. Ilman joukkoon kuulumisen tunnetta

osallistumiselle ei yksilön näkökulmasta ole tarvetta tai perustaa (esim. Närhi, Kokkonen & Matthies 2013, 116).

Humaania osallisuuden ja jaetun solidaarisuuden kokemusta haastaa se, että elämme pääasiassa yhteisöissä ja yhdyskunnissa, jotka eivät ole itse valitsemiamme. Olemme esimerkiksi perheen, suvun, rodun, etnisen yhteisön sekä yleensä myös tietyn sukupuolen, kulttuurin, kansan ja kansalaisuuden edustajia tahdostamme riippumatta. Harva voi myöskään täysin vapaasti päättää esimerkiksi asuinyhteisöstään, koulustaan, työpaikastaan tai muista arjen yhteisöistään, puhumattakaan monista sosiaalisista ja yhteiskunnallista kategorioista, joiden jäseniksi ihmisiä liitetään. Tällaisia ovat vaikkapa nuoriso, vanhukset, vammaiset, syöpäsairaat, pakolaiset tai pitkäaikaistyöttömät. Näissä ei-valituissa yhteisöissä emme voi automaattisesti laskea sen varaan, että yhteisön jäsenet jakavat keskenään saman arvomaailman ja kollektiivisen tavoitteen tai että he haluavat vastavuoroisesti tukea toisiaan. Nykyajan moniarvoisissa yhteisöissä emme siis voi pitää kuulumisen kokemusta tai solidaarisuuden olemassaoloa luonnollisena tai itsestään selvänä.

Tässä luvussa kysymme, kuinka jaettu kokemus yhteisöllisestä osallisuudesta sekä ihmisten keskinäinen solidaarisuus ovat mahdollisia nykyajan moniarvoisissa yhteisöissä ja yhteiskunnissa. Mille kokemus kuulumisesta, solidariteetista ja osallisuudesta voi rakentua? Sen lisäksi pohdimme, mikä voisi olla sosiaalityön rooli ja tehtävä kattavan humanin osallisuuden edistämiseksi. Voiko sosiaalityö edistää hyvinvointia tukemalla solidaarisuutta ja jaetun kuulumisen kokemuksen muodostumista yhteisöissä?

Luku nojaa kirjallisuuden ohella aiempiin analyysieihimme siitä, miten kuulumisen kokemus ja solidaarisuus toisiin ihmisiin liittymisen kysymyksenä rakentuvat yksinmaahantulleiden turvapaikanhakijanuorten, aikuisten maahanmuuttajien, yläkouluikäisten nuorten sekä korkeakoulussa opiskelevien nuorten aikuisten kuvaamana. Seuraavaksi kuvaamme lyhyesti ne aiemmat tutkimuksemme, joihin tekstimme pohjautuu. Lukua kokonaisuudessaan on kuitenkin hyvä lukea ennen kaikkea teoreettisena ja käsitteellisenä kehittelynä kuulumisen ja solidaarisuuden elementeistä, mahdollisuuksista ja sosiaalityön roolista niiden vahvistajana.

Aiemmat tutkimuksemme näkökulmamme taustoittajina

Ensimmäinen tämän luvun taustalla vaikuttava tutkimus on luvun toisen kirjoittajan, Tiina Määttän väitöstutkimus, joka käsitteli Suomeen muualta tulleiden aikuisten kokemuksia kuulumisesta (Määttä 2022). Tutkimuksen aineistoina olivat vuonna 2012 toteutetut kolmen maahanmuuttajataustaisen henkilön syvähaastattelut sekä kuuden maahanmuuttajataustaisen henkilön kanssa vuosina 2015 ja 2016 toteutettu kuvakollaasimenetelmä ja tähän prosessiin perustuvat haastattelut. Keskustelunomaisissa haastatteluissa osallistujat refleктоivat kokemuksiaan kuulumisesta ja kuulumattomuudesta menneisytydessä, tässä hetkessä ja tulevaisuudessa.

Toiseksi luku nojaa kirjoittajista toisen, Riikka Korkiamäen väitöksen jälkeiseen, haavoittuvassa asemassa elävien nuorten ystävyyksiä ja yhteisöllisyyksiä käsittelevään tutkimukseen. Tässä luvussa käsittelemämme osallisuuden, kuulumisen ja solidaarisuuden näkökulmaa on inspiroinut erityisesti se tutkimuksen osa, joka toteutettiin yksinmaahantulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kanssa (esim. Korkiamäki 2019; Korkiamäki & Gilligan 2020; Korkiamäki & Kauko 2022). Tutkimusosio toteutettiin vuosina 2016–2019 15–17-vuotiaiden Lähi-Idästä ja Pohjois-Afrikasta muuttaneiden poikien kanssa. Aineisto koostui havainnointimateriaalista sekä 28:sta vapaamuotoisesta, keskustelunomaisesta haastattelusta, jotka käsittelevät ystävyyksien ohella laajasti nuorten arkisia yhteisösuhteita ja -verkostoja.

Lukua taustoittava kolmas tutkimuksemme on Riikka Korkiamäen yhdessä Eriikka Oinosen kanssa koronavuosina 2020–2022 toteuttama tutkimus (Korkiamäki & Oinonen 2022; Oinonen & Korkiamäki 2024). Nuorten aikuisten pandemian aikaista arkea käsittelevä aineisto muodostui opintojensa loppuvaiheessa olevien yliopisto- ja ammattikorkeakouluopiskelijoiden kirjoittamista 19 esseestä ja 11 päiväkirjasta sekä 21 verkossa toteutetusta teemahaastattelusta. Ne käsittelevät pandemian heijastumista opiskelijoiden tulevaisuuden näkymiin, sosiaaliin suhteisiin, ajan kokemiseen, arkielämän sujumiseen sekä rajoitusten vaikutuksiin. Aineistoa on analysoitu erityisesti sosiaalisten suhteiden ja solidaarisuuden näkökulmista (Korkiamäki & Oinonen 2022).

Neljäs tässä luvussa esittämiämme näkemyksiä inspiroiva tutkimus on osa SoliPro (Solidariteetit käytäntöön – Nuorten arkiyhteisöt tunnustuksen lähteenä ja ehkäisevän sosiaalityön areenana) -tutkimushanketta (SA 2022–2026, ks. <https://projects.tuni.fi/solidaarisuus/>). SoliPro-hanke koostuu useammasta osatutkimuksesta, joissa tarkastellaan solidaarisuutta ja sen ehtoja nuorten arkisissa elinympäristöissä. Tässä luvussa viittaamme osatutkimukseen, joka toteutettiin 28 yläkouluikäisen nuoren kanssa keväällä 2023. Aineisto koostuu nuorten kirjoittamista tarinoista, jotka käsittelevät solidaarisuuden perusteita, motiiveja ja käytäntöjä fiktiivisessä kouluympäristössä (ks. Määttä & Korkiamäki 2025).

Näissä aiemmissa tutkimuksissamme olemme hyödyntäneet mainittuja aineistoja useista erilaisista käsitteellisistä näkökulmista ja vaihtuvien analyysimethodien, joita avaamme aineistoista kirjoitetuissa julkaisuissa (ks. yllä). Tässä nyt käsillä olevassa kirjan luvussa mainitsemamme aineistot, niistä toteutetut analyysit sekä niiden tuottamat tulokset ovat toimineet osallisuutta koskevan käsitteellisen tarkastelumme inspiraationa ja virikkeenä. Tämä näkyy seuraavissa alaluvuissa muun muassa siten, että viittaamme yllä kuvattuihin tutkimuksiin ja aineistoihin konkretisoidaksemme pohdintojamme ja näkökulmaamme osallisuudesta joukkoon kuulumisena ja solidaarisuudesta kuulumisen kokemuksen rakentajana.

Osallisuus joukkoon kuulumisen kokemuksena

Ihmisillä on synnynnäinen tarve kuulua joukkoon ja kokea eriasteista kuulumisen tunnetta (*sense of belonging*) sosiaalisissa suhteissa, yhteisöissä ja verkostoissa, fyysisissä paikoissa ja ympäristöissä, sekä yhteiskunnassa. Yleensä ihmiset kokevat tarpeelliseksi uskoa, että on muitakin ihmisiä, joiden kanssa he jakavat näkemyksensä, arvonsa, uskomuksensa, yhteiskunnallisen asemansa tai kiinnostuksen kohteensa (Crisp 2010). Kuuluminen joukkoon voi olla muodollista, tai se voidaan muodollistaa erilaisin symbolisin merkein, kuten sopimuksin, seremoniain, palkkioin tai jäsenyyttä konkreettisesti ilmaisevin fyysisin osoittimin kuten vaikkapa urheilujoukkueen kannatushuivein.

Kuulumisen kokeminen ei kuitenkaan edellytä muodollista jäsenyyttä, eikä jonkin ryhmän tai yhteisön muodollinen jäsenyys takaa kokemusta kuulumisesta. Ihmiset eivät myöskään aina koe kuulumisen tunnetta ryhmissä tai paikoissa, joihin heidän oletetaan kuuluvan. Toisaalta he taas voivat kokea kuulumista tilanteissa, joissa heidät määrittellään ulkopuoliseksi (Crisp 2010; Määttä 2018). Yleensä kuulumisen kokemusta tuleekin ajatelleeksi vasta silloin, kun ei koe kuuluvansa joukkoon tai johonkin ympäristöön, tai kun kohtaa uusia kuulumisen tiloja esimerkiksi tavatessaan uusia ihmisiä, liittyessään uuteen yhteisöön tai mennessään uuteen paikkaan. Tästä huolimatta ihminen tarvitsee johonkin kuulumisen kokemusta jatkuvasti ja arkisesti. Kuulumisen kokemus on perustavanlaatuinen osa turvallisuuden tunnetta ja keskeinen identiteettien rakennuselementti. (May 2011; Kuurne & Vieno 2022).

Paradoksaalisesti kuulumisen kokemuksen rakentuminen luo tilanteita, joissa ihmiset jakautuvat sisä- ja ulkopuolisiin. Yleensä kuulumisen ajatellaan merkitsevän sisäpuolisuutta enemmän tai vähemmän kiinteään ryhmään, jonka jäsenet jakavat keskenään yhteisiä ominaisuuksia tai näkemyksiä. Kuuluminen liittyy siis subjektiivisen identiteetin rakentumiseen ihmisten asemoituessa samanlaisuuden ja erilaisuuden ulottuvuuksille suhteessa muihin ihmisiin tai paikkoihin (Ward 2009). Nira Yuval-Davis (2006) puhuu kuulumisen politiikoista (*politics of belonging*), jotka ovat erotettavissa johonkin kuulumisen tunteesta ja sisältävät rajanvetoja meidän ja muiden välille. Jopa kaikkein henkilökohtaisimmat ja intiimeimmät kuulumisen kokemukset rakentuvat väistämättä sosiaalisten valtasuhteiden eli kuulumisen politiikkojen ehdollistamina (mt.).

Kuulumisen käsitettä on pidetty hyödyllisenä erityisesti silloin, kun on haluttu analysoida identiteettejä ja jäsenyyksiä, jotka eivät perustu yksilotteisiin yhteisöisiin kategorioihin (Brubaker 2004). Craig Calhoun (1999) on jäsentänyt osallisuutta kuulumisena yhteisöihin, kuulumisena sosiaalisiin kategorioihin ja kuulumisena kansalaisuuteen. Calhounin jaottelussa yhteisöön kuuluminen tarkoittaa tiiviitä ja henkilökohtaisia suhdeverkostoja, kuten perhesuhteita tai ystävyksiä, joille ovat leimallisia suorat vuorovaikutussuhteet ja tuttuus tai läheisyys. Kuuluminen tällaiseen yhteisöön on yksilölle ”helppoa” ja luontevaa. Omassa tutkimuksessamme yläkouluikäisten nuorten solidaarisuuden perusteluista (Määttä & Korkiamäki 2025) osa tutkimukseen osallistuneista nuorista valitsi liittoutuvansa parhaiden ystävien-

sä kanssa. Tulkitsimme tämän merkitsevän osin sitä, että näiden nuorten keskinäinen ystävyys oli niin yhteensitovaa, että se esti havaitsemasta muita potentiaalisia liittymisen tai liittoutumisen mahdollisuuksia.

Kategoriaperustainen kuuluminen (Calhoun 1999) nojaa oletettuun samantyyppisyyteen ja kattaa sisäänsä joukon ihmisiä, jotka eivät useinkaan tunne toisiaan henkilökohtaisesti. Ihmiset mieltävät itsensä osaksi kategoriaperustaisia jäsenyyksiä, mutta sosiaalityössä olemme lisäksi tekemisissä ulkoapäin tuotettujen kategoristen jäsenyyksien kanssa. Asiakkaamme ovat esimerkiksi köyhiä, asunnottomia, mielenterveysongelmaisia, kiireellisesti sijoitettuja tai erityisen tuen tarpeessa. Yksintulleiden maahanmuuttajanuorten kanssa toteuttamassamme tutkimuksessa (Korkiamäki & Gilligan 2020) nuoret kuvasivat, kuinka heidät nähtiin ensisijaisesti – ja heidän kokemuksensa mukaan usein ainoastaan – ”pakolaisina”, vaikka he itse kokivat olevansa ja halusivat tulla nähdyksi ”tavallisina nuorina”. Tällaiset väärin-tunnustavat kategorisoinnit ovat paitsi leimaavia myös kuulumisen – ja varsinkin kuulumattomuuden – kokemusta muovaavia (mt.).

Molemmat Calhounin edellä määrittelemistä kuulumisen tavoista sekä sulkevat ihmisiä sisäänsä että rajaavat toisia ulkopuolelle. Siksi tarvitaan ”ylirajaisen” kuulumisen mahdollistavia ”kansalaisuuden tiloja” (Calhoun 1999). Kansalaisuuden tiloissa erilaisilla ihmisillä on mahdollisuus kohdata toisiaan ja muovata yhdessä kuulumisen ehtoja (mt.; ks. myös Kuurne & Vieno 2022).

Valtaosalla ihmisistä on pääsy tiloihin ja yhteisöihin, joilla on potentiaalia muotoutua kansalaisuuden tiloiksi. Esimerkiksi koulut, työpaikat, nuorisotilat ja asuinalueet sulkevat piiriinsä ihmisiä, joita ei lähtökohtaisesti yhdistä läheiset tunnesiteet tai tietty sosiaalinen kategoria lukuun ottamatta väljiä luokitteluja ”koululaiseksi”, ”asukkaaksi”, ”nuoreksi” tai vaikkapa ”hoivatyöntekijäksi”. Tällaisissa eletyn kansalaisuuden tiloissa syntyy väistämättä ja jatkuvasti kohtaamisia erilaisten ihmisten välillä. Erilaisuus haastaa kohtaamisia ja sisältää riskin konflikteihin, mutta jokainen kohtaaminen on myös mahdollisuus erilaisuuden ylittävän ymmärryksen rakentumiselle (Oosterlynck, Loopmans, Schermans, Vanderbeeke & Zemni 2016). Arkiset konfliktit voidaankin nähdä tärkeänä osana ihmiselämää. Maahanmuuttajien parissa toteutettu tutkimuksemme (Määttä 2022) osoitti, kuinka ihminen, joka haluaa tulla osaksi yhteisöä laittaa aina itsensä alttiiksi torjunnalle. Suomeen muualta tullut näyttää siten oman haavoittuvaisuutensa pyrkiessään osaksi uusia yhteisöjä. (Mt.)

Kuulumisen kokemukset osana arkea

Kansalaisuustutkimuksen kentällä tunnetta kuulumisen kokemuksesta on määriteltä mahdollisuutena kokea tunnustusta sosiaalisessa maailmassa ja vuorovaikutuksessa (Wright 2015; Terbish, Lietaert & Roets 2020). Siinä missä poliittisella kansalaisuudella on viitattu tiettyyn yhteiskunnalliseen statukseen, tavallisimmin kansallisuuteen ja sen tuomiin oikeutuksiin, sosiaalinen kansalaisuus rakentuu kokemuksellisesta yhteisön tai yhteiskunnan jäsenyydestä (mt.). Eletyn kansalaisuu-

den käsitteellä puolestaan on viitattu kokemuksiin ja käytäntöihin, joiden kautta kansalaisuus saa merkityksiä ihmisten arjessa (Kallio, Wood & Häkli 2020).

Kuulumisen kokemuksen näkökulmasta eletty kansalaisuus tarkoittaa, että osana arkista elämäntulkuaan ihmiset neuvottelevat oikeuksistaan, vastuistaan, identiteeteistään ja jäsenyyksistään toisten ihmisten kanssa ja suhteessa toisiin ihmisiin (Lister 2007). Nämä neuvottelut ovat ehdollisia, mikä merkitsee, että ihmisten sosiaaliset ja kulttuuriset taustat ja heidän elämässään vallitsevat materiaaliset olosuhteet vaikuttavat siihen, millaisia kuulumisen kokemuksia heille on mahdollista rakentua (mt.). Eletyn kansalaisuuden käsite tulee lähelle Yuval-Davisin (2006) kuulumisen politiikkoja.

Kansalaisuuden tutkijat ovat korostaneet, että kuulumisen kokemuksen tarkastelussa keskeistä on se, miten ihmiset kokevat kuulumista epämuodollisissa ruohonjuuritason sosiaalisissa suhteissa, vuorovaikutuksessa ja käytännöissä (Wright 2015). Omat tutkimuksemme ovatkin osoittaneet tavallisten arkisten paikkojen mahdollisuuden toimia ihmisistä yhdistävinä tekijöinä yksilöiden taustoista riippumatta. Esimerkiksi aikuisten maahanmuuttajien kohdalla (Määttä 2018) jokin tietty paikka saattoi herättää Suomeen tullessa yksilössä voimakkaan tunteen kuulumisesta esimerkiksi siksi, että se puhutteli kauneudellaan, tai siksi, että se mahdollisti ymmärretyksi tulemisen itseilmaisun kautta. Tällaiset kokemukset paikoista sitoivat yksilöä myös yhteiskuntaan, sillä identiteetti ja paikka yhdistyivät tilanteisen paikkakokemuksen myötä tavalla, josta tuli osa yksilön senhetkistä maailmankatsomusta. Tutkimuksen aineisto toi esille myös sen, että kuulumisen tunteeseen liittyy yksilön kokemus mahdollisuudesta antaa jotakin itsestään toisille ihmisille. Jo se, että sai tuotua työpaikalle tervehtimisen kulttuurin, edisti Suomeen tulleen yksilön kuulumisen tunnetta merkittävästi. Kuulumisen tunteessa onkin kyse siitä, että on mukana luomassa yhteistä kulttuuria tasavertaisesti toisten ihmisten kanssa. (Mt.)

Solidaarisuus osallisuuden rakentajana

Kun osallisuus ja kuuluminen ymmärretään edellä kuvattuun tapaan yhtenäisyytenä, arkisina käytäntöinä sekä yksilön relationaalisena paikantumisenä sosiaaliseen maailmaan – suhteisiin, verkostoihin, rakenteisiin ja konteksteihin – se liittyy solidaarisuuden kokemuksiin ja käytäntöihin (Warming & Fahnoe 2017; Terbish ym. 2020). Solidaarisuutta ja sen rakentumista yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen välillä pidetäänkin välttämättömänä yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvoinnille, osattomuuden ehkäisemiselle sekä yhteiskuntien toimivuudelle ylipäänsä (Shardlow & Rochelle 2017; UN OHCHR 2022). Useissa yhteyksissä perätään solidaarisuuden lisäämistä esimerkiksi monikulttuurisissa yhteisöissä, ja lapsia ja nuoria toivotaan kasvatettavan solidaarisuuteen toisia ihmisiä, muita elollisia ja luonnonympäristöjä kohtaan (esim. Johansson & Berthelsen 2012; Valenga ym. 2023).

Sosiaalityön kontekstissa solidariteetin ja solidaarisuuden käsitteitä on hyödynnetty verrattain harvoin (ks. kuitenkin esim. Hill, Bell & Laredo 2024; Russell 2017;

Shardlow & Rochelle 2017; Schmitt 2024), mutta julkisessa keskustelussa ja esimerkiksi sosiaalisessa mediassa käsitettä on viljelty runsaasti. Viimeaikaisia esimerkkejä tästä ovat *#MeToo*, *Black Lives Matter*, *Friday for Future*, *Solidarity for Ukraine* sekä koronapandemiaan kantaaottava *We Are All in This Together* -liikkeet ja kampanjat. Tällaisen humanitaarisen ja poliittisen solidaarisuuden lisäksi solidaarisuus on kuitenkin myös arkinen ja käytännöllinen ilmiö, joka kuvaa ihmisten toisiinsa liittymisen perusteluja, motiiveja ja seurauksia. Laitinen ja Pessi (2010) ovat tarkastelleet solidaarisuutta ryhmän sisäisenä auttamishaluna huomioiden, että se voi ilmetä niin pienyhteisöissä, yhteiskunnissa kuin koko ihmiskunnassa. Tällainen ryhmän sisäinen solidaarisuus voi heidän mukaansa rakentua yhteiselle päämäärälle, yhteenkuuluvuuden tunteelle tai velvoittavalle ”erityissuhteelle”, kuten perhesiteille (mt., 356). Teimme saman havainnon tutkimuksessamme, joka käsitteli nuorten aikuisten koronapandemian aikaisia solidaarisuuden kohteita (Korkiamäki & Oinonen 2022). Tutkimukseen osallistuneet opiskelijat joutuivat koronarajoitusten vuoksi valitsemaan solidaarisuuden ja lojaalisuuden kohteina esimerkiksi ystäviensä ja perheidensä välillä, mutta osoittivat kuitenkin solidaarisuutta myös muun muassa laajempaa opiskelijayhteisöä ja oman viiteryhmänsä ulkopuolisia kohtaan (mt.).

Viimeaikainen solidariteetteja koskeva tutkimus on ottanut etäisyyttä perinteiseen tapaan käsittää solidaarisuus tietyn ryhmän jäseniä yhteen sitovana, samanalaisuuteen ja emotionaaliseen kiintymykseen perustuvana empatiana ja jaettuina kiinnostuksen kohteina (esim. Durkheim 1947/1983). Nykyinen tutkimukseen perustuva ymmärrys solidariteetista on moniulotteisempi sisältäen näkemyksen, että ihmisten sosiaalinen elämä rakentuu monimutkaisissa sosiaalisissa suhteissa ja erilaistuneissa yhteisöissä sekä useiden rinnakkaisten ryhmien ja intersektionaalisten kategorisointien ehdollistamana (esim. Nikunen 2019). Solidariteetit ovat yhteisöllisten identiteettien ilmentymiä ja rakentuvat yhteisyyden kokemuksesta, vastavuoroisuudesta ja jaetusta tuesta, mutta ne liittyvät myös erilaistumiseen, toiseuteen ja kontrolliin. (Ks. Korkiamäki & Oinonen 2022, 201).

Solidaarisuutta käsittelevissä tutkimuksissa melko tyypillisesti hyödynnetyn jaottelun mukaisesti solidaarisuus voidaan ymmärtää affektiivisena, konventionaalisenä ja reflektiivisenä solidariteettina. Tällöin affektiivisen solidaarisuuden käsitteellä viitataan solidaarisuuteen, joka perustuu läheisiin ihmissuhteisiin ja moraaliseen vastuuseen niitä kohtaan, joihin olemme emotionaalisesti kiintyneitä (Dean 1995, 17). Tällaisia ovat esimerkiksi perheenjäsenet ja ystävät. Tutkimuksessamme yläkoululaisten solidaarisuuksista ja niiden perusteista (Määttä & Korkiamäki 2025) osa osallistujista ilmaisi solidaarisuutta ennen kaikkea läheisiä ystäviään kohtaan. Tuttuuteen ja läheisyyteen perustuvaan solidaarisuuteen nojaaminen näyttäytyi nuorten kesken ”helppona” ratkaisuna valittaessa liittolaisia erilaistuneessa koulu-yhteisössä. Koska tällainen solidaarisuus liittyy yksilöitä tiiviiseen yhteisöllisyyteen tunnesiteen perusteella, se ei kuitenkaan laajene koskemaan vieraampia ihmisiä, joita kohtaan yksilöllä ei ole vahvaa tunnesidettä (Juul 2010, 255).

Konventionaalisen solidaarisuuden käsite viittaa jaetuille intresseille perustuvaan pyrkimykseen hyvään (Dean 1995, 18). Se pohjautuu ryhmää tai yhteisöä yh-

distäviin arvoihin ja perinteisiin, jotka monesti nousevat yhdessä koetuista vaikeuksista tai kamppailuista. Konventionaalisen solidaarisuuden ilmaisu, kuten ryhmän kesken jaettu vakaumus tai päämäärä, tiivistävät yhteisöä liittäen sen jäseniä toisiinsa. Samaan aikaan se kuitenkin rajoittaa ryhmän jäsenten vapaata ilmaisua. Kuuluakseen solidaarisuuden piiriin osallisten on mukauduttava yhteisön arvoihin, normeihin ja uskomuksiin. Konventionaalinen solidaarisuus siis toteutuu pääasias-
sa melko homogeenisten yhteisöjen sisäisenä yhteenkuuluvuutena ja vastuullisuutena. Solidariteetin ulkopuolelle jäävät ne, jotka eivät ole ”meidänlaisiamme” (Juul 2010, 255). Esimerkiksi aikuisia maahanmuuttajia koskevan tutkimuksemme osallistujat kertoivat pääsevänsä harvoin osaksi konventionaalista solidaarisuutta osana suomalaisten yhteisöjä. He kykenivät kyllä kehittämään itselleen strategioita, joiden kautta he pääsivät vaikuttamaan yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden muotoutumiseen, mutta se edellytti, että yksilö tunsi yhteisön ja sen toimintatavat. (Määttä 2018.)

Reflektiivinen solidariteetti ymmärretään molemminpuolisena odotuksena vastuullisesta ja vastavuoroisesta yhteisöllisestä suhteesta ”kommunikaatioyhteisöissä” (Dean 1995, 123). Jodi Deanin (1995, 136) mukaan kommunikaatioyhteisöt eivät perustu sen jäsenten keskinäiseen samanlaisuuteen, vaan solidaarisuus niissä rakentuu keskinäisen riippuvuuden ja jaetun haavoittuvuuden ymmärtämisestä. Tällöin erilaisuus on mahdollista nähdä vahvuutena ja yhteisön tarpeellisenä piirteenä. Reflektiivisen solidaarisuuden katsotaankin voivan ylittää affektiiviseen ja konventionaaliseen solidaarisuuteen liittyviä samanlaisuusodotuksia. Yläkoululaisten parissa toteuttamaamme tutkimukseen (Määttä & Korkiamäki 2025) osallistuneet nuoret tunnistivat, että erilaisia ihmisiä tarvitaan toimivassa yhteiskunnassa: ”laiska” voi olla hyvä keksimään ”helppoja ratkaisuja”, ”viisaita” tarvitaan ongelmien ratkaisuun, ”kilttejä” emotionaaliseen tukeen, ja erilaisia aikuisia vastaamaan asian-
tuntemuksensa ja osaamisensa mukaisista rooleista.

Nykyajan erilaistuneissa ja yksilöllistyneissä yhteisöissä tarvitaan inklusiivista solidaarisuutta, joka sulkee piiriinsä myös erilaiset, enemmistöstä poikkeavat ihmiset (Juul 2010; Nikunen 2019). Erityisesti yhteisöissä, joissa joukko keskenään erilaisia ihmisiä on ulkopuolisten määrittelemänä ”pakotettu” samaan tilaan (ks. Massey 2008), solidaarisuus kanssaihmissä kohtaan ei ole itsestään selvää eikä lukkoonlyö-
tyä. Arjen eletty solidaarisuus rakentuukin yksilöllisten, yhteisöllisten ja rakenteellisten positoiden risteymissä. Osa näistä positioista on ihmisten itsensä valitsemia, osa heille tarjottuja, ja osa heihin kysymättä liitettyjä leimoja tai kategorisointeja. Solidariteetit eivät myöskään ole yhtä lailla kaikkien ihmisten saatavilla, sillä joillakin on enemmän valtaa määritellä omia paikallisia, yhteisöllisiä ja kategorisia kuumis-
lumisiansa kuin toisilla.

Omien tutkimustemme kohderyhmistä erityisesti samassa ryhmäkodissa asu-
vien alaikäisten turvapaikanhakijoiden yhteisöllinen valikko oli kapea: heidän jäsenyyksiään määrittivät muun muassa turvapaikkapolitiikan tuottamat tilalliset ja ajalliset nimittäjät, kielitaidon puute, kulttuurierot, yhteydenpidon vaikeudet aiempiin elinympäristöihin ja ihmisiin, rajoitetut mahdollisuudet harrastaa ja olla tekemisissä yhteisön ulkopuolisten kanssa sekä jyrkästi määritellyt asumis- ja kou-

lunkäyntijärjestelyt. Kuitenkin myös esimerkiksi yläkoululaisten parissa toteuttamassamme tutkimuksessa (Määttä & Korkiamäki 2025) nuoret kävivät ”pakotetusti” samaa koulua. Kukaan tuskin odottaa, että kaikki keskisuuren monikulttuurisen koulun samanikäiset oppilaat – sen paremmin kuin kaikki Suomessa asuvat maahanmuuttajat (Määttä 2022) tai kaikki korkeakouluopiskelijat (Korkiamäki & Oinonen 2022) – automaattisesti kokevat keskinäistä solidaarisuutta kuten auttamishalua, emotionaalista yhteisyyttä, yhteisiä elämänarvoja tai päämääriä. Harvoin on kuitenkaan pysähtytty pohtimaan, miten näissä tilanteissa yhteisön sisäistä solidaarisuutta voitaisiin luoda tai lisätä.

Esimerkkejä erilaisuuksia yhdistävästä solidaarisuudesta

Zygmunt Bauman (2012) korostaa, ettei solidaarisuus toteudu vain empatiana ja hyvänä tahtona, vaan se ilmenee vuorovaikutuksellisinä käytäntöinä yksilöiden välillä sekä yhteisöjen ja yhdyskuntien sisäisesti ja niiden kesken. Hänen mukaansa ihmisten liittyminen toisiinsa yhteisen toiminnan kautta tuottaa vahvaa tunnetta yhteisyydestä. Merkityksellistä ei aina niinkään ole se, mikä on toiminnan tarkoitus – se miksi tehdään – vaan se, että toiminnalla on jokin tarkoitus. Kyse ei siis ole yhteisestä näkemyksestä jonkin aatteen tai asian sisällöstä, vaan enemmänkin siitä, että ihmisillä on jotakin, joka saa heidät liittymään yhteen: ”minulla ja sinulla ja kaikilla meillä (eli esimerkiksi aukiolle [protestoimaan kokoontuneilla] ihmisillä) on tarkoitus, ja elämällä on tarkoitus”¹ (Bauman 2012, 13; suom. RK). Näkemys tuottaa oletuksen mahdollisuudesta, että jaetussa tilassa voi syntyä odottamatonta solidaarisuutta sellaisiakin kanssaihmiä kohtaan, joiden kanssa emme jaa yhteistä ymmärrystä asioiden sisällöistä. Tällaista solidaarisuutta voidaan kutsua tilalliseksi solidariteetiksi.

Tilallisen solidariteetin käsitteessä yhdistyvät Massey'n (2008) näkemys pakotetusti jaetusta tilasta sekä Baumanin (2012) ajatus jaetun tilan tuottamasta mahdollisuudesta yhteisyyden kokemuksen rakentumiselle. Ajatus tilallisesta solidariteetista perustuu näkemykseen, jonka mukaan nyky-yhteisöissä sosiaalinen ja kulttuurinen diversiteetti ja arvopluralismi haastavat epämuodollisia ja omavalintaisia sosiaalisen tuen ja vastavuoroisuuden ilmaisuja. Samaan aikaan ihmiset ovat kuitenkin pakotetusti samoissa tiloissa, mikä tuottaa satunnaisia ja odottamattomia kohtaamisia ”erilaisten toisten” kanssa. Nämä kohtaamiset aiheuttavat helposti konflikteja, mutta samalla ne ovat tiloja, joissa yhteisyyden, yhteenkuuluvuuden ja solidaarisuuden perustelut tulevat näkyviksi ja punnitukiksi. (Oosterlynck ym. 2016).

Tilallisen solidariteetin käsitettä kehittäneiden Oosterlynckin ja kumppaneiden (2016) mukaan käytännön solidaarisuus ilmenee niissä arkisissa toiminnoissa ja tilallis-ajallisissa neuvotteluissa, joissa ihmiset elävät jokapäiväistä sosiaalista arkeaan. Tilallisen solidariteetin konteksteja ovat esimerkiksi koulu, työpaikka, ostoskeskus, nuorisotila, ruokakauppa tai nuorten turvapaikanhakijoiden ryhmäkoti,

¹ “Solidarity not that much in sharing the cause chosen, as solidarity in having a cause; I and you and all the rest of us (‘us’, that is, people on the square) having purposes, and life having a meaning” (Bauman 2012, 13).

kuten niissä omissa tutkimuksissamme, joihin olemme edellä viitanneet. Niitä voivat kuitenkin olla mitkä tahansa arjen tilat, paikat ja yhteisöt sekä niissä tapahtuva vuorovaikutus ja moraalinen pohdinta. (Ks. Oosterlynck ym. 2016; Korkiamäki & Oinonen 2022).

Tilallisen solidariteetin käytännöt tekevät näkyväksi arjen elettyjä solidaarisuuksia sekä niiden perusteita ja seurauksia ”tässä ja nyt” (Oosterlynck ym. 2016, 765; Walter, Hankins & Nowak 2017, 110; ks. Korkiamäki & Oinonen 2022, 201). Tutkimushavaintomme tukevatkin ajatusta, että ihmisiä tilanteisesti yhteenliittävää solidaarisuutta voi esiintyä riippumatta lähtökohtaisesti erilaisista arvoista, arvostuksista ja näkemyksistä. Esimerkiksi kun yläkoululaisten parissa toteutetussa tutkimuksessamme (Määttä & Korkiamäki 2025) pyysimme nuoria kuvittelemaan tilanne, jossa heidän tuli valita koulustaan kymmenen ihmistä, joiden kanssa rakentaa uusi, maailmanlopun jälkeinen maailma, suurin osa nuorista nojasi valintansa perusteluissa reflektiiviseen solidaarisuuteen. He valitsivat ihmisiä, joiden kanssa liittoutuminen loisi parhaat mahdolliset edellytykset uudelle hyvinvoivalle yhteisölle. Vain osa nuorista valitsi yksinomaan parhaita ystäviään, eivätkä esimerkiksi jaetut kiinnostuksenkohteet tai sukupuoli, kansalaisuuteen tai etnisyyteen liittyvät seikat nousseet yhteenliittymisen perusteluiksi tai esteiksi. Sen sijaan solidaarisuuden perusteluksi nousi useimmiten vastuullisuus yhteisestä päämäärästä (selviytyminen ja yhteisön hyvinvointi), jonka saavuttamiseksi erilaisuus oli arvokasta samanlaisuuden sijaan. (Mt.)

Toisessa tutkimuksessamme ilman huoltajaa Suomeen tulleet maahanmuuttajanuoret kokivat vahvaa yhteisyyttä toisten samassa ryhmäkodissa asuvien nuorten kanssa siitä huolimatta, että uskonnollisten tai kulttuuristen erojen vuoksi heidän ei kertomansa mukaan kuuluisi olla edes tekemisissä toistensa kanssa, saati ystävyystyötä (Korkiamäki 2019). Pakotettu fyysinen läheisyys tuotti luonnollisesti nuorten keskinäisiä konflikteja mutta myös rajat ylittävää ystävyystyötä, joka ilmeni muun muassa vastavuoroisena emotionaalisena, informatiivisena ja materiaalisena tukena (mt.). Ryhmäkodin nuorten keskinäistä kuulumisen kokemusta vahvisti se, että monista heitä toisistaan erottavista tekijöistä huolimatta juuri kyseisessä tilassa ja tilanteessa heitä yhdistävä tekijä oli kaikille sama. He olivat samassa ryhmäkodissa asuvia ilman huolehtivaa aikuista maahan saapuneita nuoria, joiden käytännölliset ja kulttuuriset mahdollisuudet liittoutua ryhmäkodin ulkopuolisiin henkilöihin olivat rajatut. (Korkiamäki & Gilligan 2020.) Asetelma toi kuitenkin näkyviin myös sen, että yhteenkuulumisen tunne nuorten kesken rakentui osin tekemällä eroa oman ryhmän ja valtaväestön – meidän ja muiden – välillä. Tämä kertoo siitä, kuinka solidaarisuuden ja kuulumisen kokemuksen muotoutuminen on paitsi yhteisyyden myös erontekojen ja toiseuden lähde (mt.).

Myöskään aikuisten maahanmuuttajien kanssa toteutetun tutkimuksemme (Määttä 2022) osallistujat eivät saaneet itse valita, mihin yhteisöihin kuuluvat. Esimerkiksi kotouttamisprosesseissa yksilö saatettiin ohjata koulutuksiin, jotka eivät tukeneet hänen ajatustaan tulevaisuudesta osana suomalaista yhteiskuntaa ja yhteisöjä. Sen sijaan esimerkiksi vapaaehtoistyö koettiin tärkeänä tapana liittyä suoma-

laiseen yhteiskuntaan. Suomeen tulleet eivät kuitenkaan välttämättä tienneet, mil-laisten väylien kautta toimia halutessaan tehdä jotakin paikallisen yhteisön hyväksi. He tunnistivat paikallisten yhteisöjen tarpeita, mutta tieto toimintamahdollisuuksista puuttui. Maahanmuuttajat kaipasivat matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, joissa heidän ajatuksensa ja ideansa kohtaisivat valtakulttuuriin rakennettujen toimintamahdollisuuksien kanssa, esimerkiksi vapaamuotoisen keskustelun kautta (Määttä 2018).

Myös nuorten aikuisten kanssa korona-aikana toteutettu tutkimuksemme (Kor-kiamäki & Oinonen 2022) vahvisti näkemystä, että ”pakotetussa” tilassa ja tilanteessa ristiriitaisiakin näkemyksiä ja intressejä kyetään sovittamaan yhteen keskustellen, joustuen ja kompromisseja tehden. Tutkimukseen osallistuneet opiskelijat kuvasi-vat, kuinka neuvotteluja erilaisista näkemyksistä, käytännöistä, arvoista ja arvos-tuksista jouduttiin käymään aiempaa enemmän ja tietoisemmin. Lisäksi jaettu tila tai tilanne pakotti nuoret huomioimaan toisia ihmisiä aiempaa enemmän, jolloin he tulivat tietoisemmiksi omasta toiminnastaan ja sen seurauksista. Nuoret aikuiset kuvasivat niin yhdenmukaisuuden vaateen tuottamaa sosiaalista painetta kuin oi-keudenmukaisuuden tunteen aiheuttamaa syyllisyyttä. Siinä missä sosiaalinen pai-ne koettiin usein kielteisenä, syyllisyys sai aikaan muut huomioonottavia muutoksia omassa toiminnassa. Omassa aineistossamme tämä koettiin enimmäkseen positiivisena ja yhteisyyttä kanssaihmiin lisäävänä, vaikka syyllisyys voidaan helposti nähdä myös hyvinvointia heikentävänä tunteena (esim. Munford & Sanders 2020).

Sosiaalityö kuulumisen tunnistajana ja solidaarisuuden edistäjänä

Edellä kuvatuissa esimerkeissä solidaarisuuden ja kuulumisen perusteet löytyivät vastuuntunnosta ja yhteisestä päämäärästä, erot ylittävän yhdistävän tekijän löyty-misestä, halusta toimia yhteisön hyväksi ja kokea kuulumista sitä kautta, toimintata-pojen tai käyttäytymisen muuttamiseen kannustavasta syyllisyydestä, tai ulkoisen pakon sanelemina kompromisseina. Kaikki esimerkit kertovat siitä, että solidaari-suuden, kuulumisen ja osallisuuden kokemuksen rakentuminen on mahdollista erilaisista näkemyksistä, tarpeista, lähtökohdista ja päämääristä huolimatta. Søren Juul (2010) toteaa, että ei-eksklusiivisessa solidaarisuudessa on kyse ihmisten mo-raalisesta velvollisuudesta kohdata toisensa arvostavalla tavalla silloinkin, kun toi-nen on ”muukalainen”, jonka ajatukset ja näkemykset ovat erilaisia kuin omamme.

Erilaisuuksien tunnustaminen ja niistä riippumaton yhdenvertaisuuden edistä-minen on keskeinen sosiaalityön tehtävä. Sosiaalityön haasteena voidaan kuitenkin pitää palvelutarpeiden ja -tarjonnan määrittymistä usein yksilöotteisina näyttäyty-vien kategoristen tulkintojen varassa. Esimerkiksi maahanmuuttajien kokemusten ja tarpeiden oletetaan tyypillisesti uudessa kotimaassa rakentuvan etnisestä alku-perästä käsin, jolloin henkilökohtaiset kokemukset ja tunteet saatetaan virheellises-ti mieltää yksin maahanmuutosta tai etnisestä alkuperästä kumpuaviksi piirteiksi. Olemme omassa tutkimuksessamme (Määttä 2018) kuvanneet tätä kategorisen val-

lan ylivalta suhteessa identiteetteihin ja peräänkuuluttaneet sosiaalityöntekijöiltä tietoista pyrkimystä huomioida yksilölliset persoonallisuuden piirteet ohi oletettujen jäsenyyksien, kuten tiettyyn etniseen ryhmään kuulumisen tunteen. Tärkeää onkin oletusten sijaan kiinnittää huomiota siihen, mikä kullekin yksilölle on merkityksellistä kuulumisen kokemuksen muotoutumisessa. Yksilön toiveet, pelot ja muut elämää ohjaavat tekijät ovat pohjavireitä, joiden tiedostaminen ja tunnustaminen asiakastyössä voi edistää kokemusta humanista osallisuudesta.

Sen lisäksi, että sosiaalityössä on tarpeen tunnistaa yksilölliset kuulumisen kokemuksen perustelut ja motiivit, voidaan sosiaalityölle asettaa yhteisöllinen tehtävä pohtia, miten edistää yhteisyyttä ja yhdenvertaisuutta erilaistuneissa yhteisöissä ja erilaisten yhteisöjen välillä. Beth Crisp (2010) sekä Taket kumppaneineen (2009) pohtivat, kuinka syrjäytyminen tai sosiaalinen osattomuus ovat laajentuneet taloudelliseen eriarvoisuuteen liittyvistä tekijöistä koskemaan mitä moninaisempia sosiaalisille ja kulttuurisille areenoille osallistumisen rajoitteita. Eriarvoisuuden, epäoikeudenmukaisuuden ja jäsenettömyyden kokemukset voivat heidän mukaansa helposti kääntyä vieraantuneisuudeksi, mikä ei ole yksilön, yhteisöjen eikä yhteiskunnan edun mukaista. (Taket, Crisp, Nevill, Lamaro, Graham & Barter-Godfrey 2009; Crisp 2010.)

Nykyisellään sosiaalityö etsii ratkaisuja vieraantuneisuuden kokemuksiin ja seurausrauksiin pitkälti yksilökeskeisin interventioin (Taket ym. 2009; Crisp 2010). Crispin (2010) mukaan tämä perustuu olettamukseen, että inklusio ja eksklusio – osallisuus ja osattomuus – ovat toistensa vastakohtia ja että yksilö joko kuuluu johonkin tai on syrjäytynyt. Kuten tässä luvussa referoimamme tutkimukset todentavat, ihmiset kuitenkin elävät samanaikaisesti sekä kuulumisen että kuulumattomuuden kokemusten kanssa. Selkeintä tämä oli niin nuorten kuin aikuisten maahanmuuttajien kohdalla (Korkiamäki & Gilligan 2020; Määttä 2022), mutta myös joidenkin yläkoululaisten kuvauksissa (Määttä & Korkiamäki 2025) ilmeni vahvaa kuulumisen kokemusta esimerkiksi läheisten ystävien ryhmään ja samanaikaista toiseuden tunnetta omassa koululuokassa. Korona-ajan opiskelijat (Korkiamäki & Oinonen 2022) puolestaan kuvasivat, kuinka kokemus tiettyyn ryhmään, yleensä ystäviin kuulumisesta saattoi vaihtua pandemian kuluessa, tai kuinka samanaikaisesti saattoi kokea yhtäältä kuulumista ja toisaalta vieraantumista esimerkiksi perheen piirissä. Tutkimustemme tulokset vihjaavat, että sosiaalityössä ja muilla aloilla, jotka pyrkivät estämään syrjäytymistä ja marginalisaatiota, ratkaisuja osattomuuden ja vieraantuneisuuden kokemuksiin tulisi hakea yhteisöllisen hyväksynnän, mahdollisuuksien, tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden, kansalaisuuden ja kelpuutuksen prosesseista (Taket ym. 2009, 3–4; Crisp 2010, 124).

Yhteisöt eivät kuitenkaan ole homogeenisia eikä niitä aina sido yhteen sen paremmin kollektiivinen identiteetti kuin jaetut kokemukset. Muun muassa tunnusuhdeteoriaa kehittänyt Axel Honneth (2007) kuuluttaa sellaisen yhteisöllisen arvohorisontin perään, joka on avoin moninaisuudelle. Mitä avoimempi ja moninaisempi arvohorisontti, sitä enemmän yksilöt saavat tunnustusta ja arvostusta omille erityisille piirteilleen ja ominaisuuksilleen (mt.; ks. Juul 2010, 259). Solidaarisuus ja

sosiaalinen arvostus liittyvät siis kunkin yksilön erityisten ominaisuuksien ja piirteiden tunnustamiseen yhteisössä (mt.). Tällöin erilaisuudet voidaan alkaa nähdä vahvuutena, kuten koululaisaineistossamme, jossa kielteisenäkin mielletty luonteenpiirre, kuten laiskuus, nähtiin yhteisölle hyödyllisenä (Määttä & Korkiamäki 2025). Myös aikuiset maahanmuuttajat pitivät tärkeänä, että he kykenevät toimimaan osana suomalaista yhteiskuntaa etenkin paikallisissa yhteisöissä. Omat kyvyt haluttiin ottaa käyttöön toisten hyvinvoinnin edistämiseksi (Määttä 2018).

Søren Juulin (2010) mukaan solidaarisuudessa on kyse ennen kaikkea tasapainoilusta eriävien intressien välillä. Eriävien intressien törmäyttäminen on välttämättöntä, jotta ne tulevat näkyviksi ja niitä päästään työstämään. Eräänlaisen väli-neen tällaisten ”hallittujen konfliktien” työstämiseen voi tarjota ajatus Calhounin (1999) esittämistä ”kansalaisuuden tiloista”. Kansalaisuuden tiloissa, joissa erilaiset ihmiset tulevat ”pakotetusti” yhteen, erilaisuuksista kumpuavat konfliktit ovat väistämättömiä. Ne ovat kuitenkin myös tarpeellisia: konflikteja ei tarvitse pitää uhkana yhteisyydelle, vaan ne voidaan nähdä luonnollisena seurauksena erilaisuuksien kohtaamisesta. Paul Ricouer on todennut (2005), että ”pakotetuissa tiloissa” erilaisuuksia ei voi väistää, vaan ne on tunnustettava. Tämän on ajateltu tuottavan mahdollisuuksia erilaisuuksia arvostavaan, ei ainoastaan niitä suvaitsevaan, yhteisöllisyyteen (ks. myös Taylor 1992).

Sosiaalityössä ajatus kansalaisuuden tilojen mahdollistamisesta ei ole vieras. Paikallisia kohtaamisen mahdollisuuksia on järjestetty niin maahanmuuttajien ja kantasuomalaisten (esim. Roivainen, Kostiainen & Metteri 2019) ja eri sukupolviin kuuluvien ihmisten (Ukkonen-Mikkola 2011) välille kuin esimerkiksi inklusiopyrkimyksinä vammaisten ja ei-vammaisten henkilöiden välille (Romakkaniemi, Martin & Lappalainen 2019, 197–198). Tavallisempaa kuitenkin edelleen on oletettuun vertaisuuteen perustuvan kohtaamisen edistäminen. Esimerkkejä näistä ovat esimerkiksi maahanmuuttajien keskinäiset kohtaamispaikat (esim. Toivikko, Halme & Rustanius 2011), monet kokemusasiantuntijaryhmät (esim. Lepistö, Kuosmanen, Partanen & Moring 2012) tai päihde- ja mielenterveysasiakkaille suunnatut avoimet oleskelutilat (Hekkala, Makkonen & Saraketo 2023). Monissa näistä tiloista toisiaan kohtaavat kuitenkin hyvin erilaiset ihmiset, asiat, arvot, arvostukset ja tavoitteet. Usein pyrkimyksenä onkin tietoinen, ihmisiä ihmisinä ja erilaisten intersektionaalisten piirteiden ja tilanteiden haltijoina arvostava osallistava työote (ks. esim. Hekkala ym. 2023; Isola, Hekkala & Leppänen tässä teoksessa).

Kansalaisuuden tilojen voidaan olettaa kutsuvan esiin niin konflikteja kuin solidaarisuutta sekä asiakkaiden kesken että asiakkaiden ja työntekijöiden välillä. Kysymykseksi kuitenkin edelleen jää, miten yhteisyyttä, yhteisymmärrystä, kuulumisen kokemusta ja solidaarisuutta voidaan edistää fyysisten tai sosiaalisten tilojen – yhteisöjen ja ryhmien – välillä tai silloin, kun yksilö kokee solidaarisuuteen tai kuulumiseen liittyvää ristiriitaa omissa sosiaalisten suhteiden verkostoissaan. Jotkut tutkimukseemme osallistuneista korona-ajan korkeakouluopiskelijoista joutuivat valitsemaan esimerkiksi perheen ja ystävien välillä (Korkiamäki & Oinonen 2022), ja yksintulleista turvapaikanhakijanuorista osa koki, että ystävyystyminen kantasuo-

malaisten nuorten kanssa oli muiden maahanmuuttajanuorten ystävyyden pettämistä (Korkiamäki 2019).

Johtopäätökset

Sarah Wrightin (2015) mukaan osallisuuden kokemuksen muotoutumisen ymmärtäminen edellyttää sosiaalisten yhteyksien, suhteiden ja liittymisten tarkastelua. Tässä luvussa olemme tarkastelleet osallisuutta yhteisön jäsenenä olemisena ja toimimisena sekä ennen kaikkea näiden tuottamana kokemuksena yhteisöön kuulumisesta (Närhi ym. 2013). Tällöin keskeistä on ymmärrys siitä, että osallisuus on yksilön kokemus mutta myös suhde: osallisuus toteutuu tai jää toteutumatta yksilön ja yhteisön välisissä monimuotoisissa suhteissa, joissa vapaudet ja oikeudet vaihtelevat (mt.; Isola ym. 2017, 16). Osallisuus on paitsi mukanaoloa, osallistumista ja vaikuttamista, myös ”huolenpitoa ja yhteisesti rakennetusta hyvinvoinnista osalliseksi pääsemistä” (STM 2024).

Edellä olemme aiempien tutkimustemme inspiroimana sekä niissä tuotettujen aineistojen ja analyysien perusteella pohtineet ensinnäkin, mistä osallisuudessa johonkin kuulumisen kokemuksena on kysymys. Toiseksi olemme tutkimustemme tuloksia hyödyntäen tarkastelleet, kuinka humaani kokemus kuulumisesta ja osallisuudesta edellyttää erilaisuutta arvostavan solidaarisuuden rakentumista yhteisöissä. Lisäksi esitimme, että sosiaalityön tehtävä osallisuuden kokemuksen edistämiseksi on tunnistaa yksilölliset kuulumisen lähteet ja motiivit sekä yhdessä asiakkaiden kanssa miettiä, millaisia tunteita erilaiset yhteisöt heissä herättävät. Totesimme myös, että erilaisuuksien kohtaamisia mahdollistavilla ”kansalaisuuden tiloilla” on mielestämme potentiaalia tuottaa arvohorisontiltaan moninaisia yhteisöjä ja reflektiivistä tilallista solidaarisuutta.

Jäämme kuitenkin edelleen kaipaamaan kattavaa humaania osallisuutta vahvistavaa sosiaalista työtä, joka yleisesti edistää ihmisten hyvinvointia ja ennaltaehkäisee pahoinvointia tukemalla solidaarisuutta ja jaetun kuulumisen kokemuksen muodostumista niissä yhteisöissä, joissa ihmiset elävät arkeaan. Tällöin ihmisiä ei lokeroida heidän työelämästatuksensa, etnisen taustansa, biologisen ikänsä, sukupuolensa, mielen- tai fyysisen terveytensä tai esimerkiksi oppimiskykynsä mukaan erillisiin yhteisöllisiin tiloihin. Sen sijaan pyrkimyksenä on tunnistaa ne tilat, joissa erilaiset ihmiset luontevasti kohtaavat – ja tarvittaessa tuomaan tiloihin heitä, tai luomaan tiloja heille, jotka eivät luonnostaan asetu olemassa oleviin tiloihin. Nykyajan erilaistuneissa ja yksilöllistyneissä yhteisöissä tarvitaan inklusiivista solidaarisuutta, joka sulkee piiriinsä myös enemmistöstä poikkeavat ihmiset (Juul 2010; Nikunen 2019).

Tällaiseen yleiseen yhteiskunnalliseen tehtävään vastaaminen ei ole helppoa yksilökohtaisen työn pitkälti täyttämässä arjen sosiaalityössä. Sosiaalityössä ihmisten yksilöllisten kategoristen palvelutarpeiden tunnistaminen on tärkeää, sillä palvelut perustuvat erityisten ongelmien määrittelyille ja usein niihin korjaavalla otteella

tarttumiselle. Tämä on tärkeä edellytys tarkoitusta vastaavien palvelujen varmistamiselle – kunhan palvelutarpeen määrittely ei perustu yksilolotteisiin oletuksiin yksilöiden kokemuksellisten kiinnikkeiden ja moniulotteisten identiteettien sijaan.

Ymmärrämme myös eron tarveperustaisen sosiaalityön ja ennaltaehkäisevien sosiaalipoliittisten peruspalvelujen välillä. Haluamme kuitenkin herättää pohtimaan, löytyisikö yleisten sosiaalipalvelujen piiristä tilaa näkökulmalle, jossa ennaltaehkäisevän sosiaalisen työn keskeisenä tehtävänä on osallisuuden lisääminen vahvistamalla kuulumisen kokemuksia ja solidaarisuutta yhteisöissä. Päiväkodit, leikkipuistot, koulut, nuorisotilat, työpaikat, kauppakeskukset, kirjastot ja vaikkapa urheilukenttien katsomot kutsuvat tai ”pakotetusti heittävät sisäänsä” arvomaailmaltaan, kokemuksiltaan, tarpeiltaan, taidoiltaan ja ominaisuuksiltaan erilaisia ihmisiä.

Väitämme, että edistämällä ihmisten kuulumisen kokemusta tällaisissa tilallisissa yhteisöissä tuetaan hyvinvointia tavalla, joka vahvistaa myös marginaalissa lähtökohtaisesti elävien ihmisten osallisuuden kokemusta. Erilaisuuksia yhteenkurova solidaarisuutta voidaan pitää välittävänä tekijänä kuulumisen kokemuksen ja yleisen, humanin osallisuuden välillä. Tavoitteena tämä on yhtäpitävä sen sosiaalityön peruseräpäätteen kanssa, jonka mukaan sosiaalityön tehtävänä on edistää ihmisoikeuksia ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta kollektiivisen vastuuntunnon hengessä.

Rahoitus

Suomen Akatemia, 2022–2026 (päättös 24.5.2022, päätösnumero 351051). Tutkimushanke: Solidariteetit käytäntöön – Nuorten arkiyhteisöt tunnustuksen lähteenä ja ehkäisevän sosiaalityön areenana (SoliPro). Toteuttaja Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Suomen Kulttuurirahaston Satakunnan Rahasto (päättös 16.5.2023). Tutkimushanke: Nuorten keskinäisen solidaarisuuden ymmärtämisen ja tukemisen mahdollisuudet koulussa. Toteuttaja: henkilökohtainen apuraha (Tiina Määttä), Tampereen yliopiston Porin yksikkö, Yhteiskuntatieteet.

Lähteet

- Bauman, Z. (2012). Fuels, sparks and fires: On taking to the streets. *Thesis Eleven* 109(1), 11–16. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0725513612444560>
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity Without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Calhoun, C. (1999). Nationalism, political community and the representation of society: or why feeling at home is not a substitute for public space. *European Journal of Social Theory* 2(2), 217–231. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/136843199002002005>
- Crisp, B. (2010). Belonging, connectedness and social exclusion. *Journal of social inclusion* 1(2), 123–132. <https://journalofsocialinclusion.com/articles/10.36251/josi14>
- Dean, J. (1995). Reflective solidarity. *Constellations* 2(1), 114–40. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1467-8675.1995.tb00023.x>
- Durkheim, É. (1947[1893]). *The Division of Labour in Society*. New York: The Free Press.
- Gothóni, R., Hyväri, S., Kolkka, M. & Vuokila-Oikkonen, P. (2016). Inklusio ja yhteisöllisyys yhteisen hyvän toteutumisena. Teoksessa Raili Gothóni ym. (toim.) *Osallisuus yhteiskunnallisena haasteena – Diakonia-ammattikorkeakoulun tki-toiminnan vuosikirja 2*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 13–23. <https://www.theseus.fi/handle/10024/117560>
- Hekkala, M., Makkonen, I. & Saraketo, K. (2023). Osallisuustyön osaaminen kynnyskettömässä päihde- ja asunnottomuustyössä. Teoksessa Suvi Raitakari, Timo Harrikari, Marja Hekkala & Minna Kivipelto (toim.) *Sosiaalityö kriiseissä ja poikkeuksellisissa olosuhteissa*. Jyväskylä: Sophi, 333–367. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202303213042>
- Hill, D., Bell, M. & Laredo, E. (2024). Solidarity is not a dirty word: Exploring and locating solidarity as a theory and model for a radical community social work practice. *Critical and Radical Social Work* 12(4), 442–455, <https://doi.org/10.1332/20498608Y2024D000000022>

- Honneth, A. (2007). Post-traditional communities: A conceptual proposal. Teoksessa A. Honneth (toim.) *Disrespect: The Normative Foundations of Critical Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, L., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.julkari.fi/handle/10024/135356>
- Johansson E. & Berthelsen D. (toim.) (2012). *Spaces for Solidarity and Individualism in Educational Contexts*. Gothenburg: Acta Universitatis Gothoburgensis. <http://hdl.handle.net/2077/28120>
- Juul, S. (2010). Solidarity and social cohesion in late modernity: a question of recognition, justice and judgement in situation. *European Journal of Social Theory* 13(2), 253–269. <https://doi.org/10.1177/136843101036229>
- Kallio, K.P., Wood, B.E., & Häkli, J. (2020). Lived citizenship: conceptualising an emerging field. *Citizenship Studies* 24(6), 713–729. <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1739227>
- Kennan, D., Brady, B., & Forkan, C. (2018). Supporting children's participation in decision making: A systematic literature review exploring the effectiveness of participatory processes. *The British Journal of Social Work* 48(7), 1985–2002. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx142>
- Korkiamäki, R. (2019). Eletty uskonto nuorten turvapaikanhakijoiden ystävyksiä jäsentämässä. *Nuorisotutkimus* 37(2), 36–52. <https://journal.fi/nuorisotutkimus/issue/view/8289>
- Korkiamäki, R. & Gilligan, R. (2020). Responding to misrecognition – A study with unaccompanied asylum-seeking minors. *Children and Youth services Review* 119, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105687>
- Korkiamäki, R. & Kaukko, M. (2022). Faceless, voiceless child – Ethics of visual anonymity in research with children and young people. *Childhood* 30(1), 55–70. <https://doi.org/10.1177/09075682221126586>
- Korkiamäki, R. & Oinonen, E. (2022). "Todellakin pitää puntaroida" – Nuorten aikuisten suhteet ja solidariteetit. Teoksessa Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Mika Gissler & Anna-Mari Isola (toim.) *Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan. Nuorten elinolot -vuosikirja 2022*. Helsinki: THL & Nuorisotutkimusseura, 197–210. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-937-5>
- Kuurne, K. & Vieno, A. (2022) Developing the concept of belonging work for social research. *Sociology* 56(2), 280–296. <https://doi.org/10.1177/00380385211037867>
- Laitinen, A. & Pessi, A.B. (2010). Vaatiiko solidaarisuus auttamaan? Solidaarisuus suomalaisten auttamisteoissa ja -asenteissa. *Janus* 18(4), 355–373. <https://journal.fi/janus/article/view/50585/15326>
- Lepistö, P., Kuosmanen, L., Partanen, A. & Moring, J. (2012). *Paremmän palvelun avaimia – kansallisen mielenterveys- ja päihdesuunnitelman toimeenpano Mielen avain-hankkeessa*. Raportti 64/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-754-7>
- Lister, R. (2007). Inclusive citizenship: Realizing the potential. *Citizenship Studies* 11(1), 49–61. <https://doi.org/10.1080/13621020601099856>

- Massey, D. (2008). Geographies of solidarities. Teoksessa Nigel Clark, Doreen Massey & Philip Sarre (toim.) *Material Geographies*. Lontoo: Sage, 311–362.
- May, V. (2011). Self, belonging and social change. *Sociology* 45(3), 363–378. <https://doi.org/10.1177/0038038511399624>
- Munford, R. & Sanders, J. (2020). Shame and recognition: Social work practice with vulnerable young people. *Child & Family Social Work* 25, 53–61. <https://doi.org/10.1111/cfs.12652>
- Määttä, T. (2018). Broadening social work's framework on place and belonging: An investigation into identity processes intersected by experiences of migration. *British Journal of Social Work* 48(6), 1594–1610. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx112>
- Määttä, T. (2022). *Migrant identity orientations and sense of place and belonging reimaged via transitions through liminal spaces*. Tampere University Dissertations 622. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2453-7>
- Määttä, T. & Korkiamäki, R. (2025). Tracing the rationale for solidarity in teenagers' post-apocalypse stories. *Childhood* 0(0), 1–17. <https://doi.org/10.1177/09075682251334343>
- Nikunen, K. (2019) *Introduction to Media Solidarities: Emotions, Power and Justice in the Digital Age*. London: Sage.
- Nothdurfter, U. (2016). The street-level delivery of activation policies: Constraints and possibilities for a practice of citizenship. *European Journal of Social Work* 19(3–4), 420–440. <https://doi.org/10.1080/13691457.2015.1137869>
- Närhi, K., Kokkonen, T. & Matthies, A-L. (2013). Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdoja sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa M. Laitinen & A. Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 113–145.
- Oinonen, E. & Korkiamäki, R. (2024). Kriisin kesyttäjät – koronakriisi ja arjen haltuunotto korkeakouluopiskelijoiden kuvaamana. Teoksessa P. Honkatukia, J. Kallio & M. Määttä (toim.) *Elämää korona-ajassa: Poikkeusolot nuorten aikuisten kokemana*. Tampere: Vastapaino, 123–155. <https://doi.org/10.58181/VP9789523971608>
- Oosterlynck, S., Loopmans, M., Schuermans, N., Vandenabeele, J., & Zemni, S. (2016). Putting flesh to the bone: Looking for solidarity in diversity, here and now. *Ethnic and Racial Studies* 39, 764–782. <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1080380>
- Ricouer, P. (2005). *The Course of Recognition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Roivainen, I., Kostiaainen, T. & Metteri, A. (2019). Yhteisösosiaalityötä muuttuvassa toimintaympäristössä. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) Tampere: Vastapaino, 277–301.
- Romakkaniemi, M., Martin, M. & Lappalainen, T. (2019). Vammaissosiaalityön muuttuva toimintaympäristö. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) *Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 171–198.
- Russell, A. (2017). Competent solidarity: the alternative for professional social work. *Aotearoa New Zealand Social Work* 29(2), 137–144. <https://anzswjournal.nz/anzsw/article/view/406>

- Schmitt, C. (2024). Solidarity. A key concept for social work. *The Annual Review of Social Work and Social Pedagogy in Austria* 4(1), 45–63. https://www.beltz.de/fachmedien/sozialpaedagogiksoziale_arbeit/zeitschriften/oesterreichisches_jahrbuch_fuer_soziale_arbeit/artikel/48885-solidarity-a-key-concept-for-social-work.html
- Shardlow, S. & Rochelle, T. (2017). Social solidarity, social work and Chinese people. *International Social Work* 60(4), 773–786. <https://doi.org/10.1177/0020872814559557>
- STM Sosiaali- ja terveysministeriö (2024). *Osallisuuden edistäminen*. <https://stm.fi/osallisuuden-edistaminen>
- Taket, A., Crisp, B.R., Nevill, A., Lamaro, G., Graham, M. & Barter-Godfrey, S. (toim.) (2009). *Theorising Social Exclusion*. Abingdon: Routledge.
- Taylor, C. (1992). The politics of recognition. Teoksessa A. Gutmann (toim.) *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press, 25–73.
- Terbish, B., Lietaert, I. & Roets, G. (2020) Shifting senses of solidarity and belonging in the internal migration pathways of citizens in ger areas in Ulaanbaatar: A social work perspective. *International Social Work* 2022 65(4), 700–713. <https://doi.org/10.1177/0020872820927768>
- Toivikko, K., Halme, E. & Rustanius, M. (2011). *Vertaisryhmätoiminnan opas maahanmuuttajatyöhön*. Helsinki: Suomen Pakolaisapu ry. <https://www.yhdistysyhteistyö.fi/assets/files/sites/6/2019/02/Vertaisryhm%C3%A4toiminnan-opas-maahanmuuttajaty%C3%B6h%C3%B6n.pdf>
- Ukkonen-Mikkola, T. (2011). Sukupolvien kohtaamisia lasten ja vanhusten yhteisessä palvelukeskuksessa. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8382-0>
- UN OHCHR (2022) *United Nations Human Rights Report 2022*. <https://www2.ohchr.org/english/OHCHRreport2022/>
- Valenga A., Henning C., Oliveira R. & Rauli, P. (2023). Solidarity project: working on affectivity in childhood. *Seven Editora*, Chapter 252. <https://sevenpublicacoes.com.br/editora/article/view/1096>
- Walter, A., Hankins, K. and Nowak, S. (2017). The spatial solidarity of intentional neighboring. Teoksessa Stijn Oosterlynck, Nick Schuermans & Maarten Loopmans (toim.) *Place, Diversity, Solidarity*. New York: Routledge, 109–126.
- Ward, N. (2009). Social exclusion, social identity and social work: Analysing social exclusion from a material discursive perspective. *Social Work Education* 28, 237– 252. <https://doi.org/10.1080/02615470802659332>
- Warming, H. & Fahnoe, K. (2017). *Lived Citizenship on the Edge of Society: Rights, Belonging, Intimate Life and Spatiality*. London: Palgrave Macmillan.
- Wright S. (2015). More-than-human, emergent belongings: A weak theory approach. *Progress in Human Geography* 39(4), 391–411. <https://doi.org/10.1177/0309132514537132>
- Yuval-Davis, N. (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice* 40(3), 197–214. <https://doi.org/10.1080/00313220600769331>